

М. Л. КРОПИВНИЦЬКИЙ НА КРИМСЬКІЙ СЦЕНІ

Киричок М. С., студент

Исследуется развитие украинского театрального искусства в Крыму во второй половине XIX столетия. Определяется роль М.Л.Кропивницкого в его становлении на путь реализма и народности, в утверждении национальной духовности.

The development of the Ukrainian theatrical art of the second half of the 19 c. in Crimea is researched. The role of Kroptyvitsky, his affiliation to realism and asserting the national spirituality are defined in the article.

З іменем видатного українського драматурга, геніального актора, визначного режисера, композитора, співака, художника, балетмейстера і педагога Марка Лукича Кропивницького пов'язано становлення і розвиток професійного українського театру, який своїм високим сценічним мистецтвом здобув всесвітню славу. К.С.Станіславський відносив Кропивницького до «блискучої плеяди майстрів української сцени», які «ввійшли золотими літерами на скрижалі історії світового мистецтва» [1, с. 139]. Неабияку роль відіграв він і в утвердженні реалістичних принципів у сценічному мистецтві Криму, знайомство з яким ропочалось для нього в середині 70-х років XIX століття.

Здобувши визначну акторську славу в Одеському театрі графів І.А. та Д.А.Моркових і М.П.Чернишова та попрацювавши у харківській трупі Александрова-Коллепанова і побувавши з невеличкою українською трупкою в 1874 році на гастролях у Петербурзі. Кропивницький у 1875 році виїжджає до Галичини, де грає у трупі Т.Ф.Романович і в 1876 році прибуває до Криму. Чому, виникає запитання. Кропивницький обрав Сімферополь, а не якийсь інше місце Російської імперії? Адже його запрошували на посаду актора і режисера багато російських театрів. Пропонувала свої послуги навіть «імператорська сцена». Справа в тому, що у Сімферополі жив його дядько по матері Андрій Дубровинський, який ще у 1852 чи 1853 році був заарештований, засуджений і зісланий до Сибіру. Племянник любив свого дядька, який навчав його грі на різних музичних інструментах, і хотів більш детально дізнатися про його долю. Крім того, Крим привертає увагу Кропивницького і як енергійного й талановитого артиста, що славився вмінням організувати театральну справу. Саме отакі ентузіастів-організаторів бракувало тоді багатьом кримським трупам, театрам, де зосередилось чимало випадкових акторів-невдач. Оглядаючи розвиток кримських театрів з 1876 до 1886 року, один із місцевих театрознавців у газеті «Севастопольський листок» від 2 листопада 1886 року писав: «Останнє десятиліття повинно бути відзначене, як сама похмура історія театру... Наступила ганебна реакція в театральному мистецтві... Сцена не дає більше поживи ні розумові, ні серцю, а діє більше на почуття маси; благодійні пориви і здорові інстинкти поступаються місцем перед розгнужаною похитливістю... Ряди їх (тобто артистів -- М.К.) поповнюються всякого роду невдачами і п'яницями обох статей...».

З перших днів праці у сімферопольській трупі Л.Яковлева Кропивницькому доводиться вести непримириму боротьбу за реалістичний репертуар, який би правдиво відображав життя народу. Він грає городничого в «Ревизоре» М.Гоголя, виконує й інші ролі в багатьох п'єсах визначних російських авторів, орієнтує кримські театри на вистави творів О.Островського, М.Гоголя та інших видатних драматургів. Місцеве населення доброзичливо ставилося до Кропивницького як артиста, так і театального діяча, який швидко зайняв у трупі Л.Яковлева становище провідного режисера, а преса високо оцінювала його гру.

У Криму Кропивницький займається не тільки театальною справою. Тут він продовжує писати оригінальні твори, робить переклади з творів російської літератури. Під час війни Росії з Туреччиною він завершує переклад українською мовою п'єси російського письменника І.Є.Чернишова «Испорченная жизнь», давши їй назву «Поламане життя». В цей же час він пише злободенне віршоване оповідання «Турецька війна з слов'янами», в якому закликає всіх братів-слов'ян до єднання і боротьби з ворогом:

*Не к туркам я річ веду,
Сим клятим бусурманам,
А к сербам, болгарам
Й усім родичам-слов'янам.
Що за лихо браття,*

*Що гине не один
Од турецької війни
Нещасний слов`янин?*

Не здолавши консерватизму й бездарності артистів трупи Л.Яковлева, яка до речі, незабаром розпалась, Кропивницький у лютому 1887 року залишив Сімферополь, виїхав в Україну і вступив до іншої трупи.

У 1886 році Кропивницький вдруге прибуває до Криму в складі трупи М.П.Старицького, яка гастролювала у Севастополі майже увесь вересень. Ще до відкриття гастролей дописувач газети «Севастопольский листок» повідомляв, що спектаклі трупи Старицького будуть захоплюючими і цікавими, оскільки в них бере участь один із найвидатніших українських артистів М.Л.Кропивницький. «Співучасть відомого артиста М.Л.Кропивницького в театральних виставах товариства ... артистів /М.П.Старицького – М.К./ надає особливої цінності цим виставам. М.Л.Кропивницький, – підсумовує рецензент, – безперечно, артист серйозний, глибоко проинятий своєю роллю і до тонкощів знає малоросійський побут» [2].

У кримській пресі тих часів є відомості лише про три виступи Кропивницького в трупі Старицького. Він грав Йосипа Бичка у п'єсі «Глитай, або ж Павук» /Кропивницького М.Л./, Івана Карася в опереті «Запорожець за Дунаєм» /Гулака-Артемовського С.С./, Шпоньки в комедії «Як ковбаса та чарка, то минеться й сварка» /Старицького М.П./, Рецензенти і глядачі захоплювалися грою великого артиста. М.Л.Кропивницький, писав рецензент газети «Севастопольский листок», «... майстерно зображує на сцені задуманий ним тип павука-глитая... Двоїстість цього характеру передана Кропивницьким досконало, кожне його слово, кожний жест були настільки типові, що для повної критичної оцінки гри потрібні були б сторінки...», а в ролі Івана Карася, зауважує цей же рецензент, «цікавим і комічним був обдарований артист /тобто Кропивницький М.Л., – М.К./, Особливо ж сподобався Кропивницький глядачам і рецензентам у ролі Шпоньки, якого за висловом рецензента, він зіграв «незрівнянно» [3].

У 1889 році, рівно через три роки, Кропивницький прибуває до Криму з власною трупю, до якої входило багато відомих на той час українських артистів: Затиркевич-Карпинська, Зарницька, Ліницька, Суслов, Левицький, Сластина-Сулова, Карпенко, Максимович, Загорський, Немченко та інші.

Гастролі розпочалися в Сімферополі 26 жовтня і закінчилися 1-го грудня 1889 року. За цей порівнянно невеликий відрізок часу було поставлено десятки спектаклів, які зачарували глядачів. Першою виставлялася п'єса «Доки сонце зійде, роса очі виїсть». «Театр, – писав рецензент газети «Крымский вестник», – був переповнений і артистам зроблений дуже хороший прийом». Особливо ж милується він грою Кропивницького, який виконував дві ролі: поміщика Воронова і відставного солдата Максима Хвортуні. «Пан Кропивницький, – говорить далі в рецензії, – відразу завоював симпатію публіки своєю прекрасною, високохудожньою і осмисленою грою» [4].

Даючи огляд спектаклям «Невольник», «Глитай, або ж Павук», «Пошились у дурні», «По ревізії» та інших, рецензент газети «Крымский вестник» вважає їх «шедеврами української сцени», а всіх артистів «глибоко талановитими митцями», і особливо виділяє Кропивницького, про якого так пише: «Незмінний і великий перш за все, звичайно, сам п.Кропивницький, який у своєму високоталановитому виконанні найрізноманітніших ролей, комічних і драматичних, простаків і резонерів, – просто таки неповторний. Важко собі уявити більшу досконалу у всіх відтінках і деталях своїх гру. В особі пана Кропивницького глядач бачить кожного разу на сцені не виставу, не актора, а живу постать, вихолену з самого життя, яка живе на сцені всіма фібрами своєї душі, то магічно і мимоволі приваблює... то викликає огиду» [5].

Кропивницький як артист, так і драматург, був у Криму настільки популярним, що один із місцевих театрознавців, який підписався криптонімом Л.Я.А-н, виступив у газеті «Крымский вестник» з оглядом театральної, артистичної і драматургічної діяльності Кропивницького, справедливо вважаючи його засновником українського реалістичного професіонального театру, творцем соціально-побутової драми другої половини ХІХ століття. У п'єсах Кропивницького, пише оглядач «... в живих особах і типах втілена така маса горя і комізму, що не піддатися впливові, який викликають ці живі елементи вражень, здебільшого високохудожньо переданих, – неможливо». Були неодноразові випадки, коли на виставах малоросійських артистів дами непритоміли або впадали в істерику, а сльози на очах мені доводилося нерідко бачити і в чоловіків» [6].

У 1891 році Кропивницький побував зі своєю трупю в багатьох містах України, виступав у Ростові-на-Дону, Новочеркаську, Таганрозі і в липні вчетверте приїхав до Криму. Біля двох місяців артисти гастролювали в Керчі, Сімферополі, Ялті. Різноманітне і багатонаціональне населення Криму з широкою любов'ю зустрічало виступи українських митців сцени. У їхній грі вони вбачали зразки високореалістичного мистецтва, пізнавали життя українського народу, його визвольні прагнення. Крім того, трупа Кропивницького відіграла велику роль у розвитку взаємозв'язків між українською, татарською, російською, німецькою, грецькою, болгарською й іншими культурами.

Востаннє Кропивницький приїздив зі своєю трупю до Криму у 1896 році. Гастроли відбувалися в основному у місті Севастополі з 15 вересня до 13 жовтня 1896 року. Репертуар трупи був значно оновлений і складався з 22-х драматичних творів українських авторів. Спектаклі відбувалися майже щоденно і лише зрідка через день. Артисти трупи, особливо Кропивницький, працювали з великою напругою і піднесенням. Своєю правдивою і майстерною грою вони буквально полонили севастопольських глядачів. Кожна вистава відбувалася при переповненому залі, а вихід на сцену відомих артистів, і зокрема Кропивницького, завжди супроводжувався бурхливими оплесками.

Про неповторну майстерність типізації Кропивницьким сценічних образів і його неперевершений завжди свіжий акторський хист маємо такі відгуки тогочасної преси.

«Пан Кропивницький чудово уособлює героя гоголівської повісті Тараса Бульбу. В його виконанні Бульба постає перед очима глядача характерним сколком козацтва тієї глибокої і могутньої епохи... Грим і гра п.Кропивницького не залишають бажати нічого кращого, і хто хоче бачити справжнього, генового Бульбу, повинен подивитися талановитого артиста в цій ролі...» [7].

Не всі, проте, рецензії на вистави трупи артистів Кропивницького, яка гастролювала в Севастополі, були схвальними. Окремі рецензенти намагалися перешкодити зближенню і засвоєнню місцевим населенням кращих зразків української культури та розумінню ним вільнолюбивого характеру українського народу. Вони намагалися огульно ганьбити трупу, вистави, робили, отже, все можливе, щоб викликати у глядачів відразу не тільки від спектаклів трупи Кропивницького, а й до всього українського. Один із таких дописувачів шельмував на сторінках газети «Крымский вестник» славнозвісну виставу «Вій» М.В.Гоголя (інсценізація Кропивницького М.Л.), поставлену артистами трупи Кропивницького. «Взагалі, - писав він, враження від усього «Вія» - непрохідна нудьга і скука», а в кінці рецензії сам собі заперечує, зауважуючи, що «назва п'єси (а отже і сама п'єса - М.К.) привабила масу публіки, що біля каси був прибитий давно не бачений білетик, що всі місця продані» [8]. Такі суб'єктивно негативні виступи в пресі були, слід відзначити, поодинокими і вони аж ніяк не могли похитнути того міцного авторитету й поваги, які здобула трупа Кропивницького у глядачів міста Севастополя, а отже і всього Криму.

Високохудожнє, реалістичне театральне мистецтво театру Кропивницького набуло в Криму такої слави і популярності, що уже в 90-х роках XIX століття його почали наслідувати щирі прихильники української культури, українського слова. В багатьох містах Криму і, навіть у військових частинах, організовуються аматорські театральні гуртки, які успішно виставляють твори українських авторів. Так, приміром, газета «Салгір» повідомляла, що в приміщенні учбової команди 51-го піхотного полку 6-го лютого, за ініціативою поручика Мойсеєва, було дано спектакль, в якому брали участь нижчі чини. «Поставлені були дві малоросійські п'єси: «Бувальщина» і «Досвітки». Спектакль пройшов цілком задовільно і приніс велике задоволення публіці, яку становили майже всі офіцери полку з своїми родинами. Є чутка, що на масляну пропонують влаштувати подібний спектакль, поставивши малоросійську драму «Гайдамаки» [9]. Під впливом виступів трупи Кропивницького у Сімферополі засновується товариство «аматорів малоросійського драматичного мистецтва» [10], яке успішно виставляє п'єси українських авторів, зокрема: Котляревського І.П., («Наталка Полтавка»), Квітки-Основ'яненка Г.Ф., («Сватання на Гончарівці» та «Шельменко-денщик»), Шевченка Т.Г., («Назар Стодоля»), Кропивницького М.Л., («Дай серці волю, заведе в неволю», «Пошилися у дурні», «По ревізії») та інших.

Театр Кропивницького відіграв неабияку роль у становленні і розвитку вітчизняного сценічного мистецтва. Своїм геніальним акторським хистом і драматургічною творчістю Кропивницький утверджує на сцені зразки справді народного мистецтва, яке правдиво і колоритно відтворювало побут, звичаї, мораль і психологію українського народу різних

історичних періодів. Під впливом мистецтва Кропивницького докорінно змінювалася сценічна практика кримських театральних колективів, які почали утверджуватися на засадах народності і реалізму.

Література

1. МХАТ і українська театральна культура. – К., 1949. – 439 с.
2. Севастопольский листок, 1886 від 10 вересня.
3. Там же.
4. Крымский вестник. 1889 від 29 жовтня.
5. Там же, від 2 листопада.
6. Там же, від 19 листопада.
7. Крымский вестник, 1896 від 1 жовтня.
8. Там же, від 25 вересня.
9. Салгир, 1900 від 8 лютого.
10. Салгир, 1901 від 16 січня.